

Dr. Oldřich Eliáš:

MAGICKÁ PŘEDHISTORIE

Nelze vůbec zjistit stáří magie, nebo lépe: magického světového názoru - tím méně pak její původ. Na počátku dějin kterékoliv rasy nebo národa setkáváme se s magií vždy jako s již hotovým systémem, vyrůstajícím harmonicky z kulturního prostředí oné rasy, nebo národa. Můžeme proto jen teoreticky a relativně určit vývojovou epochu, v níž člověk poprvé vystoupil jako *homo magus* - *člověk magik*. Jest jisto, že se člověk, jako nový živočišný druh (*Homo sapiens*) oddělil od zvířat sobě nejpodobnějších, tj. lidoopů, teprve schopností abstraktního myšlení. Hermeticky řečeno, stalo se tak tehdy, kdy průměrné lidské vědomí dospělo k poslední čisté podúrovni hmotného (*Rúpa*) Manasu. Tento přechod projevil se navenek těmito památnými zjevy: člověk získal trvale vědomí plynoucího času a tím i logické a systematické paměti. Dále nabyl schopnosti chápat abstraktní pojmy a vyjadřovat se srozumitelně jiným, zprvu gesty a později také artikulovanými zvuky, z nichž se vyvinula lidská mluva.

Tudíž: vědomí času a čísla (počtu), paměť a řeč, to jsou znaky, jež pozvedly člověka ze stavu zvířecího a učinily ho králem ostatního tvorstva.

K projevům magického konání není však zajisté více zapotřebí než gesta a řeči, smyslu pro čas a číslo a schopnosti abstraktního myšlení. Pakliže byly tyto znaky, jak výše řečeno, údělem člověka již při jeho prvním vystoupení na tváři země, není důvodu, aby první člověk nemohl býti považován také za prvního Mága. Proto může Merežkovský právem tvrditi, že *Homo sapiens* a *Homo magus* jsou synonyma. (Poznámka: místo názvu *Homo magus* užívá Danzel ve svém díle *Magie und Geheimwissenschaft* méně výstižného pojmenování *Homo divinans*.)

Člověk byl tudíž k magii povolán již svým lidstvím, čímž však nemá býti řečeno, že pasivní schopnosti magické, jako mediumita všeobecně, jasnozřivost, spontánní schopnost divinační a vůbec ony vlastnosti personality, jež věda metapsychická nazývá vlastnostmi supranormálními - staly se údělem teprve člověka jako takového. I zvířata, hlavně savci a ptáci, mají, jak zkušenost učí, rovněž tyto vlastnosti a schopnosti nadnormální. Plazi, kteří dovedou svým pohledem fascinovat oběť a učinit ji neschopnou pohybu, jsou mezi zvířaty aktivními čaroději-hypnotizéry.

Zvíře ovšem nechápe supranormálnost okultních zjevů, s nimiž se potkává. Zjevy ty plní je zmatkem a někdy strachem, pochodicím z nesouhlasu mezi smyslovým vnímáním a odpovídající zkušeností. Pes například často vidí fantomy zemřelých, jako lidé, a chová se k nim zprvu normálně, to je přátelsky nebo nepřátelsky, vynecháme-li jako třetí možnost případ nezájmu vůbec. Jeho navyklé chování změní se však rázem ve zmatenost a hrůzu nebo zuřivost, když poznává, že fantom sice vidí, avšak nepostřehuje ho zároveň čichem, a že ho nemůže uchopit zuby nebo drápy.

Také primitivní člověk na úsvitě svého lidství nerozeznával zprvu mezi přirozenými zjevy reálnými a mezi - vzácnějšími ovšem - zjevy nadpřirozenými, i když ho tyto poslední uváděly do zmatku nebo i instinktivně děsily. Jakmile však počal člověk poprvé jasně rozeznávat mezi dvěma světy: hmotným a nadpřirozeným, zrodil se v něm tímto okamžikem i první magický světový názor a z něho zároveň plynoucí první pokus o výklad nadpřirozených zjevů.

Tak zvaná exaktní, realistická filosofie neuznává ovšem skutečnost a pravdivost magických zjevů. Má-li tedy vysvětliti vznik prvního magického světového názoru v prehistorii lidstva, pomáhá si různými násilnými výklady. Přihlédněme k nim blíže! Tyto výklady týkají se jen magických zkušeností postřehových, nebo i různých duchů původu mimolidského. Některé zjevy osobního magismu netroufá si již ani moderní filosofie zamítat *a limine*. I když tedy nemá pro ně vysvětlení, zařazuje je aspoň do oblasti vědecky uznaných zjevů nejširší biologie. Sem patří hlavně zmíněné již zjevy, nazývané obecně hypnotismem, nebo somnambulismem. Ostatek pak zjevy nadnormální, jejichž magický ráz racionalistická věda neuznává, jsou jí vysvětlovány například takto:

Postřehem rozdílu mezi člověkem živým a člověkem zemřelým nenásilnou a jeho zevnějšek zhruba nemění smrtí, jako stárím. Již primitivní člověk musil prý nutně předpokládat existenci jakéhosi smysly nepostřehnutelného činitele, jehož přítomnost činila tělo člověka živým a jehož nepřítomnost měnila je naopak v nehybnou, záhy se rozkládající hmotu. Tento náhled není v zásadě nesprávný. Ona zkušenost se smrtí stala se jedním článkem magického názoru pralidí, nikoliv však článkem jediným, nebo hlavním. Nesmí se zapomínat, že primitivnímu člověku, u něhož dominoval hrubý smyslový postřeh, nebyla myšlenková, abstraktní spekulace tak běžnou, jako nám. A tak jen skutečný nadpřirozený, smysly vnímatelný zážitek, např. zjevení zesnulého, mohl se stát přes svou nepochopitelnost východiskem magického, nebo vůbec spirituálního názoru na svět - a nikoliv jen teoretické uvažování o jakémisi, smysly nepostřehnutelném rozdílu mezi tělem živým a neživým!

Jiným fyziologickým zjevem, z jehož pozorování se prý vyvinula víra v duchy a s ní magický světový názor pralidí vůbec, byl *dech*. Přítomnost dechu byla a je i nyní ještě svědectvím života a jeho nepřítomnost naopak znamením smrti. V nejrozšířenějších náboženských soustavách jsou výrazy pro ducha a dech odvozeny od téhož slovního kořene. Tak v sanskrtu slovo *Átman* (srovnej německé: *Atem*), v hebrejštině slovo *rúach*, popřípadě *réach*, v latině výraz *spiritus*, jenž značí ducha i dech, a konečně porovnej příbuznost právě uvedených slov dech a duch v jazyce českém.

Z těchto jazykových shodností vyvozená domnělá spojitost dechu s vyhraněným již pojmem ducha, jako víceméně samostatné složky lidské bytosti, jest však výsledkem dlouhého a značně pokročilého vývoje názorů náboženských a magických a nemohla proto vzniknout hned na samém počátku tohoto vývoje.

Jiným znamením existence jakéhosi nehmotného principu v lidské bytosti byl prý sen. Pračlověk vídal ve snu své známé, o nichž věděl, že jsou již

mrtví. Z toho prý musil usuzovati, že přežili nějakým způsobem a nějakou svou částí smrt svého fyzického těla. Tato racionalistickou vědou oblíbená teorie je však příliš přeceňována. Obyčejný sen, jak víme ze zkušenosti, pokud není rychle zapomenut, má celkem pramalý vliv na myšlení primitivů. Známe je zdravý názor prostého člověka, že „co se zdá, jest pouhý sen“, to je něco neskutečného, nepravého. Proto jistě též u pračlověka platila více než pouhý sen daleko nepopiratelnější skutečnost, že zemřelý, vystupující ve snu, je dočista mrtev a ten tam, neboť jeho tělo bývalo v těch dobách nejčastěji zcela prostě snědno, ať již vítězným protivníkem, nebo i truchlícími pozůstalými. Musila tu proto být vedle snu jiná důležitá a za bdělého stavu zjištěná událost, jež vedla prvního člověka nejprostší logikou k poznání, že cosi osobního přežívá i dokonalé zničení fyzického těla.

Podobně je nepravděpodobnou teorií usuzující, že pračlověk došel k poznání jakéhosi nehmotného principu osob a věcí - z jejich stínu. Ale stínů si materialistický pračlověk, mající smysl pouze pro konkrétnost, všiml ještě méně, než průměrný člověk dnešní. Přisuzování zvláštního nadpřirozeného významu lidskému stínu je výsledkem dlouhého a složitého vývoje magiologických názorů a z doby, v dějinách magie vlastně nedávné.

Totéž platí o obrazu věcí ve vodě. Pračlověk, nemaje nádob, pil z dlaní, nebo přímo ústy. Sklání se takto nad hladinou vod, vídal tak často svůj obraz a obraz ostatních vůkolních věcí v zrcadle vod, že se mu tento zjev musil státi zcela všedním, takže mu jistě nedával podnět k nějaké složitější spekulaci. Často se sice zdůrazňuje v různých cestopisech úžas domorodých primitivů při spatření jejich tváře v našem zrcátku. Tento úžas patří však spíše technické dokonalosti obrazu a zrcátka samému, než vlastnímu zjevu zrcadlení, na něž jsou domorodci z každodenní zkušenosti s vodní hladinou zcela zvyklí.

Také v krvi byl záhy hledán zvláštní vztah k životu, neboť život podle zkušenosti opouštěl tělo spolu s krví. I tento názor jest však nepochybně pozdní, neboť víra ve zvláštní tělovou duši, obsaženou v krvi, vznikla až v pokročilé magické a náboženské názorové epoše, kdy byl již zároveň činěn rozdíl mezi duší a duchem.

Ještě by snad přicházel v úvahu význam vynálezu ohně, jehož neuchopitelný a nestálý tvar a podivuhodné, ale i zhoubné vlastnosti mohly zajisté působit k tomu, aby byla u člověka vzbuzena tucha čehosi nadpřirozeného. Merežkovský nazývá zajisté právem oheň otcem všeliké magie, což však platí až v pozdějším jejím vývoji, neboť magický názor musil se zrodit již dlouho před tím, než člověk počal pravidelně užívat ohně, a hlavně, než se jej naučil uměle vzbuzovat.

Z výše uvedených úvah vyplývá, že nikoliv složité, abstraktní spekulace, jichž byl primitivní a velmi konkrétní pračlověk nutně dalek, pojící se ke zjevům: smrti, dechu, snu, stínu, obrazu ve vodě, krve a ohně - nýbrž skutečné nadpřirozené postřehy, plynoucí z nadpřirozených schopností, vrozených člověku od samého počátku, daly vznik prvnímu magickému názoru na život a svět!

Na tomto místě jest záhodno pokusit se o řešení otázky, co bylo dříve: zda názor náboženský, nebo magický - krátce: co je starší: náboženství, nebo magie?

Předem třeba si ujasnit, co míníme *náboženstvím* ve vlastním slova smyslu. Z výkladu, plynoucího např. z českého názvu *náboženství* se podává, že názor náboženský předpokládá víru v bytosti božské a nějaký vztah k nim, z této víry vzešlý. Jiné názvy, odvozené ve většině evropských jazyků (románských, germánských, také však v polštině) z latinského výrazu *religio*, jsou pojmově mnohem širší, než naše slovo *náboženství*. Záleží na tom, jak vykládat toto latinské slovo, zda snad z latinského slovesa *relegere*, to je: *opět sbíratí*, nebo ze slovesa *religare* - *nazpět vázati*, přičemž dlužno uvážit, že dalšího přeneseného významu slovesa *religare* - *k vděčnosti zavazovati* se v klasické latině vlastně nikdy neužívalo (srovnej: Pertold: *Základy vědy náboženské*, str. 29). Naproti tomu participia *relegens* od prvního slovesa *relegere* se skutečně užívalo ve významu *zbožný*.

Rovněž z názvů, běžných pro pojem *náboženství* v hlavních jazycích orientálních, nelze vyvodit vyčerpávající definici tohoto pojmu. V orientálních řečích (vide Pertold, ibidem, str. 30), mluví se buď *o nauce (vinaja)*, nebo *o cestě* (čínsky: *Tao*, v sanskrtu *margah*), nebo *o zákonu* (arabsky: *ed-dín*, sanskrtsky *dharmah*, v hebrejštině *thórá*). Pertold pokusil se proto ve svém výše citovaném díle na str. 39 o vlastní definici, jež má sice tu výhodu, že zahrnuje v sobě i ty nejprimitivnější zjevy světového, spirituálního názoru, na druhé straně však odvádí nás příliš daleko od běžného pojmu, jaký všichni instinktivně do názvu *náboženství* vkládáme. Definice ona, poněkud příliš rozvláčná, zní:

„Náboženství jest city provázené a jimi určené vědomí závislosti na něčem, co na onom stupni kulturního vývoje člověka přesahuje jeho schopnost poznávací a které pod vlivem oněch citů vede ke snaze buď obměkčiti onu závislost, nebo aspoň vykonávati nějaký vliv na předmět oné závislosti.“

Nebudeme se však řídit touto definicí, pro nás bude náboženstvím teprve onen stupeň, nebo fáze spirituálního světového názoru, jež vychází od nějakého vztahu k individuálně vyhraněné nadpřirozené bytosti: boha nebo bohů v obecném slova smyslu. Všechny ostatní *vztahy*, třebaš nejasně theické, nebo čistě účelové, budou pro nás vztahy, vyplývajícími z názoru *magického*.

Dříve, než blíže vysvětlíme předhistorický, nebo již historický vývoj těchto *vztahů*, můžeme již předem konstatovat, že světový názor magický je původnější a starší, než ona fáze všeobecného, nadpřirozeného názoru světového, kterou nazýváme již určitěji náboženstvím.

Nejprve byla zde tudíž magie, jež poté nějakou dobu, různě dlouho podle stupně kulturního vývoje kmene, národa, rasy splývala s prvními zákmity náboženství. U národů vyšší kultury oddělily se pak ze společného spirituálního základu již zcela jasně dvě samostatné větve: magie a náboženství, jež se odtud vyvíjejí vedle sebe, tu se navzájem ovlivňujíce, tu zas stojíce nepřátelsky proti sobě.

Na vrcholu svého vývoje sblíží se však opět koruna vší magie - mystika s nejideálnějším esoterním výkladem toho kterého náboženství. Osudový

kruh se takto znovu uzavírá a magie a náboženství splývají opět v jednotu ideální Pansofie - Universální Moudrosti.

O nejprimitivnější formě magického světového názoru prvních lidí podařilo se zjistit zajímavé doklady u některých národů, ustrnulých v tomto směru takřka na nejstarším stupni kulturního vývoje. Je to takzvaná *Orenda* severoamerických Indiánů kmene Irokesů, *Tondi* - domorodého kmene Batu na Sumatře, a posléze, nejdříve známý pojem *Mana* a *Tabu* původních obyvatelů tichomořských ostrovů Oceánie a Melanésie. (Srovnej pojednání Fr. Pfistera pod heslem *Kultus* v Pauli-Wissově *Real-Encyklopedie der klassischen Altertumswissenschaft*.)

Orenda, Tondi a Mana je cosi nadpřirozeného, ale ještě neosobního, jakási síla bez tvaru a osobnosti, bytující stejně v člověku, jako v kterémkoliv zjevu okolního světa. Působí rozmanitým, ale ještě neujasněným způsobem na svět i člověka, může však také být ovlivňována člověkem, nikoliv ovšem každým. K tichomořskému pojmu Mana, jenž je zřejmě již složitějším zjevem a splývá v člověku s pojmem primitivní tělové duše - pojí se záhy také již jakýsi náběh k etické organizaci příslušných pravidel, upravujících poměr člověka k Mana. Je to i v Evropě známý a zdomácnělý pojem Tabu - výraz primitivní, hodně hmotné a blíže nezdůvodněné morálky. Tato morálka má ráz negativní: nepřikazuje něco činit, nýbrž jen zakazuje. Objekt, nad nímž bylo osobami k tomu povolány vysloveno Tabu, je nedotknutelný. Ve smyslu práva římského by byl takový předmět *sacer a extra commercium*. Někdy se objekt Tabu nesmí nazývat jménem, ba dokonce se o něm nesmí vůbec mluvit.

Vidíme, že pojem Tabu je svými důsledky daleko bližší magii než náboženství. Ovšem i do tohoto přešel později pojem Tabu např. v zákazu vyslovovat jméno Boží a v záповědi pro profánní vkročit na místa vyhrazená kněžím. Než i tyto zákazy v oblasti již navenek náboženské, stále ještě jsou bližší spíše magickému názoru, než důsledkem, plynoucím jen z představ ryze náboženských.

Název Mana, kterého budeme dále užívat jako totožného, ale obsahem výraznějšiho, s názvy Orenda a Tondi, působí moderním badatelům ve srovnávací vědě náboženské, samozřejmě neokultistům, pochopitelně nesnáze. Pertold správně vystihuje ve svém výše citovaném díle, že Mana primitivů jest něco hmotného. odlišujícího se od ostatních hmotných věcí tím, že se nedá postihnout smysly, ač ovšem jeho projevy lze smysly zaznamenati. Nemá však bez výhrady pravdu, míní-li, že nelze Mana označit jako úplně nadmyslné, nýbrž spíše jen jako smysly nepostižitelné. Mana bylo a je prvním výrazem pochopeného, nebo aspoň postřehnutého působení Nadmyslna v nejširším slova smyslu. Zahrnovalo v sobě i počáteční pojem *tělové duše*, byť i tento název uvádí prý podle Pertolda do podstaty věci zmatek. Rozhodně však výraz *kouzelná síla*, který Pertold doporučuje s některými výhradami, je pro výklad pojmu Mana nejspíše na místě, neboť zcela odpovídá povaze prvního stupně světového názoru, který byl, jak již zdůrazněno, nikoliv náboženský, nýbrž výlučně magický.

Kdy asi poprvé vznikl tento pojem kouzelné síly u prehistorického člověka Mága? Zajisté se tak stalo velmi záhy, neboť nebyl výplodem filosofické

spekulace, nýbrž důsledkem uvědomění si supranormálních lidských vlastností, jež byly člověku od počátku vrozeny, neboť pramení z jeho vyšší přirozenosti.

Přece však můžeme určit alespoň nepřímo dobu, od kdy byla představa *kouzelné síly* člověku nepochybně již zcela běžná se všemi, hlavně praktickými následky. Vnější dokladem existence této magické víry je výskyt prvních řádných pohřbů. Teprve víra, že smrtí těla není vše skončeno, a že jest tu *cosi* - Mana - jež přežívá i fyzický jeho rozklad, nutila pozůstalé k jistým ohledům k pozůstatkům mrtvého, zejména k pohřbení mrtvého těla, nejčastěji do jeskynního hrobu, opatřeného již zřetelnými obětinami. Snad prvním nepopíratelně zjištěným hrobem z této epochy je hrob mladého muže v jeskyni Le Moustier, nalezený v roce 1908. Zemřelý náleží ještě primitivní rase neandrtálské a kulturní epoše mousterienské (podle Mortilleta), jež se klade nejpozději do posledního interglaciálu (doby meziledové). Stáří tohoto období se odhaduje na 35 až 40 tisíc let. Nalezený hrob není však jen náhodným zjevem této kulturní epochy. Jemu podobný byl rovněž v roce 1908 odkryt v La Chapelle aux Saints, ba vlastně před tím již ve Spy sur l'Orneau (roku 1887), jenž je možná z období ještě staršího. Doba mousterienská jest vyvrcholením kultury rasy neandrtálské, jež je nejstarší známou lidskou rasou vůbec.

Jaké byly asi první formy primitivní magie a jak se vyvíjely? První člověk poznal magické schopnosti a jejich nadpřirozené projevy zajisté především na sobě samém. Jevily charakteristický ráz personismu našich médií, pokud byly pasivní: byly to předtuchy, telepatické a jasnozřivé fenomény, prozrazující místa a loviště smysly nepostřehnutelné kořisti, nebo varující lidskou hordu před dosud neznámým nebezpečím. Je pochopitelné, že takové supranormální schopnosti odlišily záhy své nositele od ostatních jedinců. Tím byl položen základ potomní kasty kmenových čarodějů, jako předchůdců kasty kněžské.

K pasivním nadpřirozeným schopnostem, jejichž projev nazývám magií subjektivní, přidružily se snad hned od počátku u některých zvláště nadaných čarodějů také projevy magie aktivní, jako schopnosti fascinace, přinucování druhých proti jejich vůli k určitým činům, nebo naopak nečinnosti v určitém směru, asi to, co se zahrnuje nyní pod pojem hypnotismu. Zde již se původní jednočlenná magie subjektivní rozšiřuje v magii objektivní, a to dvojčlennou, již nazývám *Magia obiectiva simplex*. V ní vystupují již dva činitelé: subjekt - čaroděj a objekt - člověk, nebo zvíře, na něž je působeno Mágovou vůlí, jako projevem oné univerzální - Mana - kouzelné síly. Tak vzniká onen zjev osobního magnetismu, jež nazývám obdobou názvu kmenových kouzelníků severoasijských - šamanismem. Mistři šamanismu - šamanové - jsou zvláštní třídou čarodějů hlavně primitivních národů: nejsou jen bezvolnými médii, nýbrž též aktivními čaroději, kteří však nepoužívají médií cizích, nýbrž sami v sobě dovedou vzbuditi mediumitu, potřebnou k magii pouze věštebné, nebo i činné, avšak na rozdíl od našich spiritických médií - mediumitu záměrnou, říditelnou a ovladatelnou co do počátku, průběhu a hlavně ukončení medijského stavu.

Šamanismus je tudíž významným zjevem dvojčlenné magie objektivní, výše zmíněné.

Šamanismus, jako druhý vývojový stupeň obecné magie, působil nutně též na změnu původního nazírání na onu Manu - kouzelnou sílu. Dosud neohraničená, neindividualizovaná, spíše tušená než blíže poznávaná Mana ztrácí svůj primitivní ráz a počíná se členiti. Ponenáhlu jsou v ní rozeznávány různé stupně síly a různá místa jejich odstupňovaných projevů. Prvním takovým, zvláště magickou silou obdařeným střediskem stává se člověk sám, nebo i zvíře. Tak vzniká pojem individuální Mana hlavně osob, zvířat, než i některých věcí, v představě člověka oživených - čili krátce: vzniká pojem individuální duše, ovšem již pojmově vyšší, než hypotetická duše tělová, jejíž existenci předpokládají často nevhodně někteří moderní badatelé, např. Wundt, jako prý logicky nutný přechodný článek mezi obyčejnou Manou a individuální duší. A poněvadž již první představa Mana neomezovala se na bytosti pouze žijící, vzniká tím spíše nyní víra ve svébytnou existenci odtělených lidských, také však zvířecích duší, od fyzického těla více méně neodvislých - tedy *duší*, nadaných silou Mana a schopností, použití této kouzelné síly navenek. Tato epocha vyššího světového názoru nazývá se animismus a je zároveň prvním již nepochybným projevem obecného náboženství, byť ještě postrádajícího instituce boha nebo bohů. Toto náboženství lze ovšem zprvu nesnadno odlišiti od vlastní magie. Pouhým náboženstvím může býti zváno potud, pokud se omezuje na určitý teoretický názor, a pokud neučí také využití přímo jeho důsledků, tím spíše, že v náboženství jakožto takovém, na rozdíl od magie, nehraje Mágova dynamizovaná vůle hlavní roli. Člověk náboženský klade důraz na vyšší povahu a nadřazenost nadpřirozených činitelů, v něž věří, a spojuje se proto s nimi, jako s vyššími jedinci především prosbou, modlitbou. Člověk Mág se snaží naopak donutit především vůlí, nebo i lstí tyto nadpřirozené činitele a jen zcela výjimečně pokouší se je sobě naklonit oběťmi a dary.

Z animismu, odlišujícího již přesně duše zemřelých lidí, vyvinul se záhy tak zvaný mánismus - kult zemřelých předků, a časově později po tomto tak zvaný démonismus, to je kult duchových bytostí původu mimolidského, zprvu určitě nediferencovaných a nelokalizovaných, později však již tříděných v řády a hierarchie již rozmanitější.

Ze základních názorů animistických, hlavně však z mánismu, vznikla nepochybně první forma náboženského kultu vůbec, především obřad pohřební, očištný a obětní. Podle mínění racionalistických vykladačů vědy náboženské byl prý pohřební kult podmíněn zprvu jen city vděčnosti a láskyplné vzpomínky pozůstalých k jejich zemřelým. K těmto citům příznivým připojil se teprve potom strach před zemřelými, jimž byla proto pro usmíření přinášena oběť, nejen hned při pohřbívání, nýbrž i později, často v ustálených intervalech. Zde stojí však racionalistická věda před velikou záhadou. Jak to, že se i dnešní člověk instinktivně obává a štítí zemřelých, byť i to byli jeho za života nejbližší? Tato nesporná skutečnost, známá od nepaměti, jest vykládána různě: např. snem, v němž prý zemřelí naléhavě a často hrozbami vymáhají obětní dary - nebo prostě pokračováním

bázeň vzbuzující úcty, na jakou měli zemřelí za života nárok jako stařešinové rodu nebo náčelníci kmene. Proč však byly obávány i duše bezvýznamných lidí nebo malých dětí? Z hlediska hermetického je výklad tohoto strachu před mrtvými a jejich tělesnými pozůstatky snáze vysvětlitelný: člověk byl si hned od počátku pudově vědom toho, že těl zemřelých zmocňují se rády různé zlé, po materiálních bytí toužící bytosti, ať již jsou to tak zvaní lemurové nebo známí lidožraví vetalové indické démonologie, kteří využívají pro ně okamžiku, kdy v těle právě zemřelého je ještě značný zbytek vitální síly, zatímco jeho duše pozbyla zcela vlády nad bezduchým tělem. Tento takřka vrozený pradávný strach před mrtvými, tak spontánní a všeobecný a při tom těžko jinak vysvětlitelný, je právě jedním ze zvláště významných důkazů objektivní skutečnosti světa nadpřirozených zjevů a jeho zákonů.

Jaký byl však další vývoj magismu za vlády animismu a z něho vplynuvšího mánismu a démonismu? Dosavadní *Magia obiectiva simplex*, reprezentující magický rituál doby předanimistické a zakládající se na dvojstranném poměru mezi Mágem jako subjektem a určitou věcí, zvířetem nebo člověkem jako objekty magického úkonu - rozvíjí se pod vlivem animistických názorů v magismus trojstranného poměru tak zvané magie objektivní mediální. Novým třetím členem - médiem - magického úkonu stává se zde zprvu duše zemřelého, později i démon a posléze i rozmanité předměty, jež mají buď bezprostřední vztah k duchům zemřelých jako různé věci, jim zaživa náležející, i části jejich těl (kosti), - nebo i vztah pouze symbolický, zástupný, hlavně oběť zvířecí, nebo i lidská. Přibráním symbolického prvku jako třetího členu do rituálu magických úkonů, dospívá magický obřad ke svému zásadnímu vyvrcholení a principiální dokonalosti. Potomní tisíciletý vývoj magického rituálu pracuje již jen na podrobnostech a prohloubení tohoto stavu, dosaženého člověkem zjistitelně poprvé již v paleolitu, v době aurignacienské, tudíž ve dvacátém až třicátém tisíciletí před naší dobou, v epoše posledního würmianského glaciálu. Hlasatelem této nové, dokonalé formy magismu byla nová rasa dlouholecých cromagnonských lučištníků, kteří vystřídali v Evropě na jevišti dějin primitivní neandrtálce a nepochybně je vyhubili.

Badatelé ve srovnávací vědě náboženské jsou toho názoru, že rozvinutý kouzelný kult jest důsledkem rozvoje animistického kultu zemřelých. Myslím však, že vývoj obou kultů postupoval paralelně a samostatně, ačkoliv vzájemné působení obou kultů na sebe není do jisté míry vyloučeno. Vždy více se však v této kulturní epoše rozchází původně nerozeznatelně stejný směr vývoje náboženství a magie. Právě v mánismu ukazuje se základní rozdíl obou směrů: kult magický zůstává nadále doménou vybraných jedinců, kmenových čarodějů, kdežto náboženský kult mánický otevírá se každému členu hordy, především ovšem laickým reprezentantům rodiny, kmene, národa.

Prvek šamanistický, tak význačný pro epochu předanimistickou, ustupuje nyní znenáhla do pozadí. Ovládaná mediumita někdejších šamanů je u kouzelníků epochy animistické nahrazována vždy více symbolickými úkony: mimikou a tancem v maskách, toliko představujících totožnost, lépe řečeno: ztotožnění čaroděje s duchy lidí a zvířat. Jak patrně, je stáří čarodějných

masek, majících podnes tak důležitou úlohu v čarodějných kultech primitivních národů v Oceánii a Africe - velmi úctyhodné. O používání kouzelných masek již v paleolitické prehistorii lidstva máme četná obrazová svědectví z konce poslední doby ledové a z období magdalenienického, např. z naleziště v Teyat, kde je primitivně znázorněna skupina lidí se zvířecími maskami, nebo v proslulé jeskyni Trois-Frères, kde jest zobrazen muž s jelení maskou a dlouhým ohonem, stojící před zástupem zvířat. Použití zvířecích masek bylo patrně nezbytnou součástí magického rituálu, jehož účelem bylo opatřit hordě bohatý lov.

Z pomocných prvků magického úkonu této epochy třeba zdůraznit vedle zmíněné rituální mimiky spojené s použitím kouzelných masek, také primitivní hudbu bicími nástroji, především bubny z dutých stromových kmenů, jak jsou podnes užívány v Africe k účelům magickým a k posílání zpráv na dálku (lokali). Rovněž rituální tanec objevil se jistě již v této epoše jako všestranné rozvinutí původní jednoduché mimiky. Tento kouzelný tanec nebyl však jen úkonem symbolickým, nýbrž často i nezbytnou pomůckou, jíž se čaroděj-šaman uváděl do extáze a polovědomého ztotožnění s objektem magického úkonu, nebo s činitelem (duchem apod.), představujícím v trojčlenné magické soustavě spojující článek mezi Mágem a objektem. Kouzelný tanec, jímž se Mág uvádí do vytržení, uplatňuje se v magii primitivů, též však v magických soustavách pokročilejších, buď jako úplná náhrada za narkotika, nebo aspoň prostředek, zesilující účinek těchto narkotik.

Magických sil a působnosti lidského slova a řeči vůbec magie předhistorické pravděpodobně neznala, což jest vysvětlitelné již tím, že lidská mluva nebyla tehdy, jak nyní víme, ještě dlouho ustálená ve skupinové idiomy a měnila se často nejen v rámci kmene, nýbrž i rodin (zvláštní řeči mužské a ženské u černošských a polynéských kmenů). Přesto však možno mít za to, že již tehdy bylo používáno různých zaklínání, jež Pertold definuje celkem velmi případně jako gradaci (stupňování) obyčejných modliteb, avšak bez ohledu na vůli uctívané bytosti, k níž se modlitba obrací buď přímo, nebo jako k prostředníku určitého zbožného přání. Ježto však přímá modlitba odpovídá spíše onomu pokročilejšímu stavu vývoje, v němž v určitém náboženském kultu převládá již uctívání bytostí božských (tzv. theismus), nebo aspoň polobohů (numina) - lze soudit, že v epoše animistické uplatňovala se celkem spíše modlitba nepřímá, jejímž hlavním cílem bylo toužené splnění samo, a při níž duchové bytosti, postrádající vyvýšené a etické povahy pozdějších bohů, byli pouhými prostředníky.

Nevíme ovšem, jakého druhu byla tato různá zaklínání, jejichž existenci nutno předpokládat již pro dobu nejstarší (paleolitickou), neboť písmo bylo tehdy ještě věcí neznámou a znalost kouzel omezovala se jen na úzký kruh zasvěcenců. Technika jejich tvoření byla však nepochybně táž, jak ji známe z tradice doby již historické.

Také nekromantický rituál, to jest Mágovou vůlí usměrněné a ovládané obřadné vyvolávání stínů zemřelých, má svůj ideový a nepochybně i praktický počátek v této epoše, neboť rozvoj animismu splnil již předpoklad, pro vznik nekromantie nezbytný, totiž poznání odděleného bytí duší

všeobecně a duši zemřelých zvláště. Z animismu převzal nekromantický rituál také používání obětí, zejména obětní krve, jako často nezbytného kondenzátoru životních sil.

(*Fetišismus.*) Přihlédněme nyní ke změnám v magickém světovém názoru a v magickém obřadu, k němuž došlo vznikem tzv. fetišismu. Pochopení podstaty fetišismu, jeho klasifikace a zařazení mezi ostatní kulturní útvary, působí badatelům ve srovnávací vědě náboženské podnes potíže. To platí také o pojmové definici fetišismu, jenž vděčí za svůj název portugalskému slovu *fetico* (ve smyslu amuletu), jako překladu originálního názvu *mokisso západoafrických černochoů*. Jako světový názor jest fetišismus podle Pertolda podmíněn vůdčí domněnkou, že některé předměty jsou prostoupeny látkou, smysly nevnímátnou, na níž člověk míní se býti závislým, a která stává se takto s předmětem samým majetkem člověkovým, čímž mu prostředkuje styk s onou pomyslnou látkou a tím i možnost docílit nějakých výsledků, přirozenými prostředky nedosažitelných.

Již Pertold sám upozorňuje na blízkou příbuznost fetišismu s kouzelnictvím, popírá však zároveň správnost názoru některých badatelů, hlavně Johna Lubboka, že kouzelnictví a fetišismus je totéž, neboť kouzelnictví je jen v určitém směru - nemyslím všeobecném - ovlivňováno důsledky, plynoucími z fetišistického názoru. Fetišismus nelze však bez výhrady považovat za samostatnou vývojovou epochu náboženského, nebo magického světového názoru. Je jen zvláštním útvarem v rámci soudobých názorů ostatních, od nejstarší víry v *mana* a *tabu*, přes potomní animismus, mánismus a démonismus, až do doby názorů již theistických. Základem fetišismu je - viz definici - látka smysly nevnímátná, tudíž primitivní *mana*. Tato látka je však již fixována na určitý předmět. Tato individualizující tendence poukazuje opět na vyšší, animistický názor světový. Proto snad nazývá Wundt fetišismus - primitivním animismem, a Marret obdobně *stádiem předanimistickým*. Význam *mana* uplatňuje se při fetiši hlavně v tom, že přitahuje pozornost spíše k oné pomyslné látce nebo síle - tak u Polynésanů - a že tato síla je myšlena zcela konkrétně a hmotně. Naproti tomu prvek animistický jednak zjemňuje u fetiše pojem oné pomyslné síly, jednak upoutává pozornost ne tak na sílu samotnou, jako spíše na její hmotnou schránku a nositele, hlavně u černochoů západoafrických. Než individualizace fetiše - hlavně takového, jehož viditelný nosič je zpodobněn jako člověk - jde někdy ještě dále a přibližuje se tak antropomorfismu, jenž je přechodným stádiem víry v božstva - theismu.

Jaký je vliv fetišismu na soudobý magismus? Z fetiše, činného nadsmyslně, způsobem většinou automatickým, a to jak aktivně, tak i pasivně, vyvinul se postupem času pojem činných talismanů a ochranných amuletů. Tím byl magismus obohacen o dva nové prvky, tak důležité v potomním vývoji magie. Působení fetiše bylo obvykle vyvoláváno a posilováno obřadným zatloukáním hřebů do fetiše, jenž měl být podle víry primitivů tímto násilným obřadem vzbuzen k činnosti ve směru určitého přání. Takto se poprvé objevuje v magickém kultu důležitý moment vnějšího, zdánlivě jen symbolického, v magickém smyslu však skutečného kontaktu (magického styku) s určitým východiskem magických sil, ať již toto

východisko je zdrojem nadpřirozených sil vlastních, nebo jen jakýmsi kondenzátorem sil, odjinud dodaných.

Prvek magického kontaktu uplatňuje se v potomním vývoji magického rituálu hlavně v očarování (maleficiu), při používání tak zvaných *voltů*. Také očarovací volty jsou jakýmsi druhy fetišů a východiskem magického zásahu čarodějova tím okamžikem, když na nich byl provedl určitý symbolický magický úkon. Ideová příbuznost voltů s fetiši nabývá převahy tehdy, když zvolený volt není jen pouhým napodobením vnější podoby objektu magického zásahu (pouhé sošky, obrazu), nebo též fluidické podoby s objektem (přidáním jeho mumie) - nýbrž, když má i vlastní magickou působnost, jako je tomu u voltů zvířecích (ropucha), nebo rostlinných (mandragora). V takových případech se blíží volt magickou povahou fetiši nejvíce.

Badatelé ve srovnávací vědě náboženské vnesli ovšem - v neznalosti pravého hermetismu - do těchto příliš jemných problémů mnoho nejasností a zmatků. Tak nerozlišují dobře mezi magickým působením činných talismanů a pouze ochranných působením amuletů.

Rovněž uměle vykonstruovaný rozdíl mezi tak zvaným činorodým, sympatetickým kouzlem soubytným, nebo styčným a mezi kouzlem souznačným čili napodobivým - neobstál by před kritikou pravých hermetiků a je přinejmenším zbytečný.

Skutečnost, že původně úzký a neurčitý obzor náboženských názorů rozšířil se podstatně v epoše animismu a fetišismu, působila souběžně i na vývoj magismu. Fetišem může být kterýkoliv předmět na světě. Fetiš jako magický činitel rozšířil tudíž rázem pole magického působení na celý svět. Odtud obrací se magie všemi směry a proniká všemi možnostmi nebe a země, a stává se tak poprvé univerzální vědou a v praktickém směru univerzálním uměním.

Totemismus. Z kultu předků, tak zvaného mánismu, vyvinul se v rámci všeobecného animismu zvláštní kult prarodičů určitého rodu nebo kmene, jímž však není bytost lidská, nýbrž nějaký předmět, rostlina, nejčastěji však zvíře. Tento legendární prarodič nazývá se *totem* a náboženský kult, kolem něho vzniklý, zve se totemismus, v užším smyslu též animalismus, pokud je totemem nějaké zvíře. Totem je v podstatě fetiš. Rozdíl obou spočívá v tom, že fetišem je vždy jedinec, kdežto totemem druh, např. medvěd, jelen, to jest všichni medvědi, jeleni vůbec.

Totemismus je rozšířen nejvíce mezi severoamerickými Indiány. Jeho stopy lze však nalézt i v náboženských soustavách polynéských, melanéských a australských. Pro minulost je pravděpodobný i u národů afrických. Naproti tomu tvrdí Pertold (*Základy vědy náboženské* str. 119), že plémě indoevropské, semitské a mongolské totemismu neznalo, a že u těchto plemen a jejich národů se objevující ochranné symboly zvířecí jsou již skutečnými ochrannými božstvy a nikoliv totemy v pravém slova smyslu. Myslím však, že předhistorické obyvatelstvo Evropy a okrajových končin Asie a Afriky prošlo nepochybně totemismem, jakožto určitým vývojovým stupněm svého náboženského názoru.

S totemismem, jako náboženským názorem, souvisí zvláštní kult a společenské důsledky (exogamie). Maso totemových zvířat jest buď příslušníkem totemového rodu zapovězeno (tabu), nebo jimi naopak požíváno za zvláštní slavnosti a obřadů, jež jsou zárodkem potomní theofagie - pojídání boha, v katolickém kultu například svátosti přijímání.

Význam totemismu a jeho ideový vliv na rozvoj všeobecného magického světového názoru je v jistém směru značný. Tím, že totemismus počal rozlišovat mezi druhem věcí (zvířat a rostlin) v určitém směru člověku zvláště příbuzných, vyslovil poprvé zákon o nadpřirozených, tudíž magických souvztažnostech. Princip magických souvztažností (korespondencí) věcí nebeských i pozemských s člověkem, je jedním z nejdůležitějších zákonů magie vůbec. Zákonem tímto stojí a padá magie astrální, astrologie, hermetická léčba, nauka o signaturách věcí apod.

Poslední stupně vývoje náboženského názoru lidstva, to je víra v tak zvaná numina (singular: numen) - polobohy, a pak theismus - víra v boha nebo bohy vůbec, neobohatily magismus ničím podstatným. Konstruktivní vývoj magie, zejména členění magického úkonu na tři základní prvky (*Magia objektiva medialis*) byl zatím již ukončen ještě za vlády animismu. Toliko prostředkující člen trojdílné magické soustavy nabývá výraznější podoby. Na místo neurčitých fetišů nastupují hlavně v psychurgickém a theurgickém rituálu již určitě vymezení polobozi (andělé a démoni) a božstva, buď obecně uctívaná, nebo i zvláštní bozi kouzel.

K jednotlivým vývojovým epochám v magii a náboženství, o nichž bylo svrchu pojednáno, třeba ještě podotknout:

Hranice mezi těmito epochami nebyly vždy tak určité a ostré, jak by se zdálo z našeho schematického vylíčení. V některých kulturních oblastech postupoval tento vývoj rychleji než v jiných. Odtud pak přicházely již rozvinuté prvky určité názorové soustavy do oblastí méně pokročilých a byly zde přijímány jako hotové s přeskočením jinak normálního vývoje aspoň po některé stránce. Některé vývojové stupně odpovídaly více než jiné psyše určité rasy nebo národa. Jejich pronikavý vliv trval proto ještě dlouho potom v kulturním životě oněch společenských celků a zbarvoval u nich trvale názorové důsledky i potomních epoch vyvinutějších. To platí stejně v náboženství, jako v magii. Toto složité, jaksi zpětné prolínání spirituálních vlivů způsobilo pak, že se již v historické, ba i dnešní ještě době setkáváme v náboženství a magii s dokonalými sice soustavami theistickými, avšak s velmi zřetelným podbarvením animistickým. Zvláště animismus v obou svých složkách, tj. kultu předků mánismu a pak v démonismu, odpovídá, jak nutno uznati, nejvíce průměrné mentalitě lidstva, a proto zůstal podnes základem většiny náboženských a magických systémů.

Souhrn.

Člověk se nestal mágem teprve v určité epoše vývoje svého lidství, nýbrž byl jím od samého počátku. Magický světový názor je výrazem podstaty lidské bytosti a nevznikl tudíž snad umělou spekulací, jako důsledek pozorování zjevů přírodních (stín, obraz ve vodě atd.), nebo zjevů fyziologických (smrt, sen, dech).

Magický světový názor byl na počátku nerozlučně spojen s prvním uvědoměním náboženským. Magie a náboženství vyvíjejí se dlouho pospolu, avšak magický ráz zpočátku u obou převládá.

První epocha magického vývoje je charakterizována v *mana*, to jest v kouzelnou sílu, dosud však pojmově neohraničenou a neosobní. Současně s pojmem *mana* vzniká i pojem *tabu*, jako zárodek budoucí náboženské etiky, a v magii samé jako zárodečný princip izolace a výběru.

Z původní jednočlenné formy magie subjektivní vyvinula se dvojčlenná magie objektivní, jež došla praktického využití v systému tak zvaného šamanismu.

Ve druhé, animistické epoše spirituálního světového názoru se pojem *mana* blíže vymezuje a individualizuje. Na tomto stupni vývoje si člověk poprvé jasně uvědomuje neviditelný svět a bytosti kolem sebe. Z těchto bytostí poznává nejdříve duchy svých předků. Praktickým důsledkem tohoto poznání jest mánismus, kult předků. Záhy však dává nadpřirozená zkušenost člověku poznat i říši duchů původu nelidského - démonů, z kteréhožto poznání vyvíjí se démonismus jako víra a kult.

Za vlády animismu, především však démonismu a mánismu, odštěpuje se definitivně od společného, magického zárodečného útvaru náboženství, jako samostatný kulturní útvar.

V období animismu dospívá však i magie a její rituál k principiální dokonalosti v trojčlenné formě tak zvané magie objektivní mediální. Následující stádia vývojová dokreslují pak jen podrobnosti magického světového názoru, magických soustav z něho vyplývajících a magických rituálů. Tak zvláštní forma animismu - fetišismus - zdokonaluje princip magického kontaktu, jiná forma animismu - totemismus - podporuje ideově poznávání vzájemných magických vztahů věcí, zákona korespondence a vesmírné analogie. Universalismus Magie stává se tehdy poprvé skutečností a zákonem.

Konečné vývojové epochy náboženského světového názoru, hlavně theismus, obohacují pak dále všestranně magii a její rituál, především uplatněním vyšších nadpřirozených vztahů, ať již v psychurgii, theurgii nebo v mystice.

(převzato ze sborníku LOGOS 1934-1940 vydaného nakl. Trigona v Praze roku 1995)